

sarjev, ki je brez sramu mogel napisati po zgledu božanskega Avgusta pričevanje o svojih podvigih (De Vita Sua), čeprav je začel kot uzurpator.

Izmed vseh poglavij dela Ahrweilerjeve je morebiti najpomembnejše zadnje, enajsto, o temeljnih načelih politične misli v Bizancu — o »taxis« in »oikonomia«. Na tem mestu bomo opozorili samo na prepričljivo zavrnitev mišljenja o cezaropapizmu v Romejskem cesarstvu: tudi v Konstantinopolisu, ne le na Zahodu, purpur ni delal duhovnikov, temveč samo cesarje. Kakor so bili cesarji, ki so kot Leon III. gospodarili tudi v cerkvenih zadevah, so bili tudi patriarhi, ki so kot Mihael Kerularij imeli glavno besedo v cesarskih domenah. Toda to so bila le izjemna razmerja, največkrat sta bila »imperium« in »sacerdocium« jasno razmejena in razdeljena v svojih opravkih, seveda v skladu z romejsko mislijo o »taxis« in »oikonomia«.

Igor Grdina

Georges Duby, **Vreme katedrala**. Beograd : Nolit, 1989. 331 strani. (Srbski prevod dela *Le temps des cathédrales. L'art et la société 980—1420*).

Čeprav je izvirnik knjige Čas katedral star že več kot desetletje in je njegov avtor medtem z izvolitvijo v Francosko akademijo (1988) postal nekakšna uradna institucija, za naše miselno podnebje še vedno predstavlja skoraj nezasiščen novum: na Slovenskem si zgodovinopisja brez množice opomb, še zlasti pa brez kar pregovorno suhoparnega sloga ubeseditve, praktično ni mogoče niti zamisliti, posebej ne za srednjeveško obdobje. Marsikaj smo sicer uspeli izvedeti o okoliščinah nekdanjega življenja, komaj kaj pa o tem življenju samem, z izjemo paradnih rev in težav »našega kmeta«. Na Francoskem je seveda že davno drugače: tamkaj zgodovinska veda vse, kakor zelo dobro pozna med nami toliko poudarjeni »zaklad /tako ali drugače/ ubogih«, vé pa še za kaj drugega. Kajti od nekdanj so najsubtilnejša spoznanja o preteklosti posredovali sočasni umetnostni podvigi; Thomas Mann ni o liriki zaman govoril kot v orehovo lupino stisnjem veselju. Toda ne, slovensko zgodovinopisje večjidel pušča to veselje (ob še prenekaterem drugem) bodisi literarni, bodisi umetnostni, bodisi glasbeni (ali še kakšni drugi v njegovih očeh bolj ali manj pomožni) zgodovini, ali pa ga milostno, na kratko, odpravi na koncu kakega obrobnega poglavjeca kot nujno zlo. Da je nasledek takšnega ravnanja popolna odljudnost marsikaterega predela našega zgodovinopisja, kar vodi v njegovo neprisočnost v zavesti laikov (tudi iz tega naslova uspevajo med nami celo na prvi pogled bedaste teorije o preteklosti: za rešitev duše ni vedno dovolj samo izreči, pomemben je tudi način izrekanja!), ne more biti nič čudnega; kako pa se dela drugače, kaže ob drugih, ki se trudijo po devizi Jacquesa Le Goffa »za drugačen srednji vek«, še posebej prepričljivo življenjsko delo Georgesa Dubyja, v okviru katerega zavzema Čas katedral vidno mesto.

Zahod je tam proti letu 1000 dosegel svoje nižišče: zamrli so impulzi antike ter merovinške in karolinške renesanse, toda kljub veliki gospodarski bedi in miselni preproščini je bil pripravljen na ponoven vzpon. V dneh otonskega cesarstva, ki je zrastle na razvalinah karolinškega sistema, utemeljenega na dvojnem nadzorstvu, preko vojvod in škofov, je že čutili dvig, se pa prej po precej enotnih idealih urejeno cerkveno in posvetno življenje začeljata vse bolj razhajati: saški cesarji so zazrti v idejo imperija in okoli njih se razvije umetnost, naslonjena na rimske zglede (najpomembnejša literarna predstavica je Hrosvita, katere šest dramskih besedil je nedavno, 1988 izšlo v Zagrebu tako v latinskem izvirniku kot hrvaškem prevodu), medtem ko cerkvene poglede vse uspešneje narekuje vplivu laikov povsem odtujeni Cluny. Začenja se veliki čas izkustvene umetnosti samostanov. Višek vse modrosti pomenijo cerkveni očetje, zlasti Gregor Veliki; prva stopnja sedmerih svobodnih veščin se reducira na gramatiko, druga pa na glasbo. Romanski Kristus je bleščeč, Janezov, iz Apokalipse, je kralj, ki je prišel soditi in gospodovati. Cerkev se v duhu takih misli vse bolj povezuje v čvrsto hierarhično organizacijo, znotraj katere je vsakomur odrejen točno določen prostor delovanja.

Posvetna sfera hodi drugo pot: plemstvo razstreli še zadnje ostanke karolinškega sistema — ne združuje ga več osvajanje, bogastva ne daje več plen, temveč nadvse revno gospodarstvo, vse manj je v službi vladarja, vse bolj je samo svoj gospod. Od cesarja (ali v Franciji kralja) se razlikuje pravzaprav samo še po strahoviti neizobraženosti. Toda ko si sčasoma materialno opomore, se začno stvari tudi tod spreminjati. Pojavi pa se — po barbarski pozebi ponovno — še ena moč, trgovci. Ti imajo v še precej strogih časih slabo vest, ker bogatje v nasprotju z zapovedmi pravega krščanskega življenja. S Kristusovim bleском je sicer brezbožno tekmovati, zlasti z onim iz Apokalipse: toda vsaka doba si uredi boga po svoji meri, in tako se posvetni ljudje vse bolj ozirajo proti človeški podobi Sinu Božjega, proti Kristusu iz sinoptičnih evanĝelijev. Premiki v človekovi zavesti rodijo okoli leta 1130 v najsproščenejši pokrajini Zahoda, v capetski kraljevini Ludvika VII., nov stil, gotiko. Njen prvi podvig je Suge-

rijeva prezidava v St. Denisu: okolje je sicer res cerkveno, toda nadihu posvetnosti (spricho grobov merovinskih kraljev) in zanimanju laikov se ni nikoli docela izmaknilo. Mošnje zdaj razveže tudi posvetni imenitnik, ob njem pa tudi zavoljo prej omenjenih težav z vestjo trgovstvo. Začenja se doba katedral. Njih gradnja ni več empirija, temveč znanost: Zahod se je medtem v podvigih rekonkviste in križarjev seznanil z večšinami, ki jih je od antičnih časov ohranjal in razvil predvsem arabski, a tudi bizantinski Vzhod. Zvezda postane Aristotel (ob njem še Averroes), velike gradnje pa sprožijo potrebe po mojstrih, ki jih svet vse od antike ni videval prav pogosto. Ob katedralah se nato rojevajo šole, ki niso več tako stoddototno namenjene ljudem kraljestva duha kot v zlati clunyejski dobi samostanov. Širi se dialektika kot večšina razuma. Cerkev seveda reagira: Inocenc III. je prvi papež, ki se razglasi za Kristusovega namestnika na zemlji. Poseg po tako drastični označitvi in priklik tolike, pravzaprav najvišje mogoče avtoritete za hrbet papeštva zagotovo ne priča za posebno veliko samozavest cerkve. Celu Ludvik Sveti se ji upira, da takih izvenserijskih osebnosti, kot je sredozemski, bolj sicilski (s tedanjim pomenskim nabojem sožitja latinske, grške in arabske kulture znotraj precej samonikle civilizacije) Teytonec Fridrik II. Hohenstaufenski, ki je bil morebiti prvi zares renesančni Evropejec, sploh ne poudarjamo posebej. Posvetna sfera si je že mogla privoščiti odkrito tekmovalstvo s cerkveno: slednja je sicer še zmogla zmagovati, toda ne več zmagati. Poleg tega je imela težave s svojimi ljudmi, največje pač s kakim Joahimom de Floris ali sv. Frančiškom: včasih je bilo precej težko potegniti ločnico med odpadnikom in svetnikom, ko pa se je nasproti manijcem poudarjala vrednost materialnega sveta in proti preveč posvetnim pravovernežem duhovnost, kar je precej spominjalo na sofistiko. Za določen čas je rešitev Viljem Ockhamski: so področja razuma in področja srca, torej vere. Angelski profesor Tomaž Akvinski v svoji sodobnosti ostaja v senci svojega italijanskega rojaka in univerzitetnega kolega Bonaventura, ki je mnogo bolj mistično usmerjen.

S kapelami, katerih obdobje se začne, ko so velike gotške katedrale že postavljene, se vera precej privatizira: ni več pomembna samo človeška skupnost (ki je edina zmogla katedralo) v razmerju do Boga, temveč tudi posameznik (ki mu služi na lastne stroške postavljena kapela). Pohoda človekove samozvesti ni moč ustaviti, tudi kuga sredi 14. stoletja je zgolj oseka, ne sprememba smeri. V ospredje duhovnega življenja Zahoda stopa živahna Italija: Tomaž in Bonaventura sta še šla predavat v Pariz, toda glasniki novega, Dante, Petrarca, Boccaccio in Giotto delujejo v glavnem na Apeninskem polotoku, kjer se med signorijami razvije živahna konkurenca, ki je od nekdaj temeljno gibalno vsakršnega napredka. Francija je v gotiki do neke mere okamenela: kakor vedno se tudi zdaj vrhovi novega rodijo na obrobju, ne v središču starega. Francozi so se kot osrednja moč Zahoda bojevali v križarskih vojnah, toda Italijani so iz njih naredili posel, katerega nasledek ni bila samo materialna, temveč tudi duhovna obogatitev. Likovna umetnost z Giottom sicer še ne zanika Boga, toda že mu samozavestno zre naravnost v oči. Tudi umetnik ima za sabo dolgo pot od naje tega mojstra do samozavestnega ponudnika na trgu, kjer je čutiti povpraševanje tako cerkvenih kot posvetnih (od časov kapel naprej) ljudi: cerkev zdaj celo umetnosti ne more več diktirati. Živahno versko življenje v srednjem veku pa ima še eno posledico: sproži potrebo po razširjanju Svetega pisma med ljudmi. Najpreprosteje se to stori s podobami, sčasoma pa se iz tega izcimijo reformatorske zahteve po vsakomur dostopnem čistem evangeliju, čeprav je treba poudariti, da prvi prevodi Biblije v jezike Zahoda ne strežejo reformatorskim pobudam, temveč razkošju dvora.

In potem, ko se ura gotiške miselnosti izteče (14. stoletje je v krščanstvu pomnilo predvsem večšino dobrega umiranja, torej misel na prihodnost), Lorenzo Medici v Karnevalskih spevih poudari sodobnost:

O kakó mladost je krásna,
a beži nam venomer!
Danes še je čas za pir,
jutri ura bo že kasna.

(prevod Alojza Gradnika). Toda to je že doba, za katero je treba vzeti v roke drugih knjig, morebiti dobrega starega Burckhardta, ali sodobnega Delumeauja. Konec koncev za vsako dobo ostane le nekaj knjig, ne veliko — pri čemer so tudi znotraj znanosti dovoljeni vsi slogi ubeseditve, le dolgočasni ne. Smo preveč predrzni, če domnevamo za Dubyjeva dela tak položaj — ob ugotovitvi, da jih je spricho velikega miselnega bogastva, ki bo vedno sprožalo tvorno znanstveno, morebiti pa tudi laično razpravo, praktično nemogoče pametno povzeti, kar je že močan znak za prej omenjeni tip knjige ključa nekdanje dobe? Vsekakor: čas bo odločil. Veliko pa je že to, da si takšno vprašanje ob nekem prebranem besedilu sploh moremo zastaviti.